

UOT 339.9

QLOBAL MALİYYƏ BÖHRANININ ARADAN QALDIRILMASINDA BEYNƏLXALQ MALİYYƏ-KREDİT TƏŞKİLATLARININ ROLU

¹MAHMUDOVA LALƏ FƏQAİL qızı

²OSMANOV İLQAR OSMAN oğlu

³ABDULLAYEVA YEGANƏ TELMAN qızı

Sumqayıt Dövlət Universiteti, 1-dosent, 2- tyutor, 3-laborant

e-mail: ElnareMemmedova @ box.az.

Açar sözlər: global maliyyə böhranı, beynəlxalq maliyyə-kredit təşkilatları, Dünya Bankı, Beynəlxalq Valyuta Fondu, bank, kredit, valyuta, investisiya

Qlobal maliyyə böhranlarının mütəmadi baş verməsi sübut edir ki, bu hadisə qarşısını almaq fəlakətlərlə bir oxşarlıq təşkil edir. Belə ki, bu kimi böhranları qabaqcadan proqnoz etmək olar, lakin onların tam qarşısını almaq olduqca çətin məsələdir. Hər bir böhrandan sonra intensiv zənginləşmə dövrü, bir çox insanlara keçmişin dərslərini unutmamağa vadar edir və ya sadəlövhəsinə keçmiş dövr ərzində dünyanın əhəmiyyətli dərəcədə dəyişilməsini və artıq indiki halda bunun əbədi davam edəcəyini zənn edirlər.

Qeyd edək ki, XXI əsrin əvvəllərindən başlayaraq dünya iqtisadiyyatında qlobal maliyyə böhranları baş vermişdir. Qlobal maliyyə böhranı maliyyə-iqtisadi böhranında olan yoxsul ölkələr istisna olmaqla təcrübə olaraq dünyanın bütün ölkələrinə toxunmuş və daha da toxunacaqdır. Qlobal maliyyə böhranı daşınmaz əmlak və ərzağın qiymətinin artması, həm kommertiya, həm də dövlət təşkilatlarında iş yerlərinin itması, sabitliyin olmaması və gələcəyə inamın itməsi ilə meydana çıxır. Həm də nəzərə almaq lazımdır ki, baş verən dəyişikliklərin səbəbləri müxtəlif ölkələrdə müxtəlifdir. XXI əsrin əvvəllərində baş verən böyük tənəzzül kimi, 2008-ci ildə başlayan dünya iqtisadi böhranı da dünya maliyyə-iqtisadi sistemini tam dəyişməyə qadir olan proseslərə səbəb oldu. 2009-2010-cu illərdə böhranın kəskin vəziyyətini ölkələrin üzərindən qaldırmaq nisbətən mümkün olmuşdu. Lakin bu hamıya aid deyildi. Aparılan antiböhran tədbirlərinə baxmayaraq böhranın “qara kölgəsi” dünya iqtisadiyyatının üzərindən tam çəkilməmişdir. Artıq 2011-ci ildə inkişaf etmiş ölkələrdə ümumi büdcədə borc böhranı hiss olunmağa başlandı. Dünya iqtisadiyyatında dəyişikliklər baş verirdi. Avropada böhran ümumi xarakter almağa, Çin iqtisadiyyatı isə yavaşlamağa başladı. Beləliklə, 2011-ci ildən böhranın ikinci dalğası başlandı. Bəzi iqtisadçılar ikinci dalğanı 2008-ci maliyyə-iqtisadi böhranının davamı, bəziləri isə onu yeni böhran kimi qiymətləndirirdi [4].

2012-2013-cü illərdə ikinci dalğanın təsiri ölkələri iqtisadi siyasətlərini dəyişməyə məcbur etdi. 2013-cü ilin aprelində BVF qeyd etdi ki, 2 ildir, geriləmə nümayiş etdirən Avropa iqtisadiyyatı dünya iqtisadiyyatından geri qalır. 2013-cü ildə ümumdünya ÜDM-nin artım tempi 2,3-2,4% təşkil etmişdir. Həmin ildə işsizlərin sayı əvvəlki illə müqayisədə 5 mln. daha artaraq, demək olar ki, 202 mln. nəfər oldu. Beləliklə, rəsmi surətdə qeydə alınmış 202 mln. nəfərlik işsizlər ordusu vardı. Bu haqda 2014-cü ilin yanvar ayında Beynəlxalq Əmək Təşkilatının (BƏT) hesabatında məlumat verilir. Bu hesabatda həmçinin qlobal maliyyə böhranının başlanmasından illər keçməsinə baxmayaraq, 2014-cü ildə də əmək bazarında və yeni iş yerlərinin açılmasında zəiflik hökm sürüldüyü açıqlanmışdır [6].

2015-ci ilin əvvəlində beynəlxalq iqtisadi təşkilatların çoxu, o cümlədən Dünya Bankı (DB), Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF), İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (İƏİT) qlobal iqtisadi prosesləri araşdırmaları əsasında belə qərara gəldilər ki, qlobal iqtisadi böhran daha da

dərinləşəcək. Ekspertlərin proqnozuna görə, yeni iqtisadi böhranın 2015-ci ilin yazından başlanması gözlənilirdi. Əslində, dünyada iqtisadi sabitliyi pozan bir çox problemlər toplanmışdır. Bu problemlərə çoxsaylı etnik münaqişələri, Ukrayna münaqişəsini, Suriya və İraq hakimiyyət bölüşdürülməsi kimi geosiyasi məsələləri aid etmək olar. Bu amillər bütövlükdə dünya iqtisadiyyatına təsir göstərən amillərdir [3].

Bundan başqa, dünya ölkələrinə, onların qeyri-bərabər inkişafına təsir göstərən birbaşa amillər də vardır. Bu amillərə fond bazarında kiçik köpüklərin əsassız şəkildə şişirdilməsini, enerji sektorunda artan böhranı, bir çox ölkələrdə əhalinin kütləvi yoxsullaşmasını aid etmək olar. Bu, dünya ölkələrinin əksəriyyətinə aiddir. İstehsalın azalması öz ardınca infilyasiya gətirir. Bu zəncirvari reaksiya 2015-ci ildə qlobal iqtisadi böhranı şərtləndirdi. 2015-ci ildə dünya iqtisadiyyatında qeyri-sabitlik və Çinin iqtisadi artım sürətinin geriləməsi və fond birjalarındakı təlatümlərlə, xammal məhsullarına, o cümlədən neft və neft məhsullarının qiymətlərinin enməsi ilə yadda qaldı. 2015-ci ilin ötən dövründə də BVF növbəti dəfə iqtisadi artım proqnozunu aşağı saldı. BVF-nun məlumatına görə 2015-ci ildə dünya ölkələri üzrə iqtisadi artım tempi 3.3% olmuşdur. 2016-cı ildə isə 3.8% olacağı proqnozlaşdırılır. BVF-nun 2016-cı il üçün qlobal ÜDM-in artım tempini 3.8% proqnozlaşdırsa da, bu göstərici inkişaf etmiş ölkələrdə inkişaf etməkdə olan ölkələrə nisbətən aşağı olacağı gözlənilir. Avrozonada iqtisadi artım 1.7%, MDB ölkələri üzrə 0.3%, Çin üçün isə 6.3% proqnozlaşdırılır. Qlobal iqtisadiyyat böhrandan çıxma bilmir. Neft qiymətlərinin kəskin aşağı düşməsi, xüsusilə, büdcəsi ondan asılı olan inkişaf etməkdə olan ölkələrə mənfi təsir edib. Bu ölkələr sırasında Qazaxıstan, Rusiya, Azərbaycan və digər ölkələr də vardır.

Qlobal maliyyə böhranı dünya iqtisadiyyatına sıx inteqrasiya olunmuş Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatı üçün də əhəmiyyətli risklər yaratmışdır. Lakin qlobal maliyyə böhranının birinci dalğasından Azərbaycan zərərsiz və ya qismən zərərlə ötüşə bildi. Avrozonada böhranın Azərbaycana təsirini azaltmaq üçün manatın məzənnəsinin sabit saxlanması üçün tədbirlər davam etdirildi. 2014-cü ildə neftin qiymətinin aşağı düşməsi Azərbaycan iqtisadiyyatına ciddi təsir etdi. Ölkəmizdə də devalvasiya artıq qaçılmaz idi. 2015-ci il fevralın 16-sında Mərkəzi Bank manatın devalvasiyasını həyata keçirdi və dollara və Avropa nəzərən dəyəri aşağı salındı. Milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin qorunması, tədiyyə balansının tarazlığının saxlanması, ölkənin öldüqca azalmış valyuta ehtiyatlarının qorunması məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankın İdarə Heyəti 21 dekabr 2015-ci il tarixində üzən məzənnə rejiminə keçilməsi barədə qərar qəbul etdi. Beləliklə, 2015-ci il dekabrın 21-ində manatın bu il üçün ikinci devalvasiyası oldu. Milli valyutanın ikinci devalvasiyası ilk devalvasiyada olduğu kimi qısamüddətli dövr üçün bir çox iqtisadi və sosial problemlər doğurdu. Devalvasiya xüsusilə bank sektoruna təsir etdi [1].

Ümumiyyətlə, qlobal maliyyə böhranın dərinləşməsi milli səviyyədə iqtisadi tənzimləmələrin səmərəsini azaltmış və dövlətlərustü tənzimləmə orqanlarının yaradılması zərurətini doğurmuşdur. Qlobal maliyyə böhranın təsirlərini minimumlaşdırmaq üçün beynəlxalq maliyyə-kredit təşkilatlarının rolu çoxdur. Beynəlxalq maliyyə-iqtisadi təşkilatları tərəfindən həyata keçirilən çoxtərəfli tənzimləmələrin inkişafı istiqamətləri həmin məsələlərdə iştirak edən dövlətlərin konkret maraqlarından, milli dövlətlərin həyata keçirdiyi siyasətdən asılıdır. Bu zaman çoxtərəfli razılaşmalar iştirakçıların milli suverenliyinə toxunmadan hökumətlər tərəfindən ticarət, maliyyə, valyuta məsələləri üzrə qəbul olunan qərarlara təsir göstərir. Bu sahəyə, dövlət siyasətində həyata keçirilən tənzimləmə tədbirləri ilə yanaşı, beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin inkişafına təsir mexanizmi də daxildir. Çoxtərəfli tənzimləmələrin mərkəzi halqasını beynəlxalq ticarət, maliyyə, valyuta, investisiya sahəsində hamı tərəfindən qəbul edilən normaların yaradılması təşkil edir [5].

Kifayət qədər kapitalla malik olan Dünya Bankı (DB) qrupu qloballaşmanın inkişafı və maliyyə böhranının dünya qarşısında qoyduğu qlobal məsələlərin həllində aparıcı rol oynamağa qadirdir. Bu təşkilat öz fəaliyyətini qlobal miqyasda, dövlət və özəl sektorla əməkdaşlıq ilə zəruri

bilik və təcrübəyə malik dövlət və sektorlarda, orta və aşağı gəlir səviyyəli ölkələrlə həyata keçirir. O inkişaf sahəsində aparıcı beynəlxalq təcrübə məsələləri üzrə daima təkmilləşən informasiyaya malikdir; onun sərəncamında risk və bank fəaliyyətinin idarə edilməsi sahələrində dünya təcrübəli mütəxəssislər, eləcə də əlavə maliyyə resurslarının cəlb edilməsi üzrə imkanlar vardır. Ehtimal ki, DB qrupunun postböhran dövründə rolu dörd əsas amillə müəyyən olunur:

Birinci müəyyənədicilərin inkişaf prosesinin ənənəvi və innovasiya maliyyələşdirilməsidir. DB-nin müştəriləri maraqlıdırlar ki, böhran başa çatan zaman bu təsisat kifayət qədər kapitalla malik olsun və qlobal iqtisadiyyatın inkişafına və yoxsulluq səviyyəsinin azaldılmasına imkan verən miqyasda maliyyələşdirməni təmin etməyə qabil olsun [2].

İkinci müəyyənədicilərin məlumatların genişləndirilməsidir. DB qrupu inkişaf sahəsində qabaqcıl beynəlxalq təcrübə məsələləri üzrə geniş informasiya bazasına, layihə və proqramların həyata keçirilməsi təcrübəsinə, tədqiqat fəaliyyəti və təlimin aparılmasına, eləcə də həm dövlət, həm də özəl sektorda resurslara təsir etmək imkanlarına malikdir.

Üçüncü müəyyənədicilərin qlobal ictimai nemətlərin müdafiəsi, yəni iqlim dəyişikliyi və infeksiya xəstəlikləri ilə mübarizə kimi ən mühüm qlobal problemlərin həllidir.

Dördüncü amil – gələcək böhranlardır. Bu gün onların nə vaxt baş verəcəyini qabaqcadan demək çətindir, ancaq bilirik ki, onlar baş verəcəkdir.

Qlobal iqtisadiyyatda baş verən dəyişikliklər nəzərə alınmaqla dünyaya dinamik, çevik, kompotent və məsul təşkilatlar lazımdır. DB qrupu bundan sonra da öz legitimliyini möhkəmləndirmək, fəaliyyətinin səmərəliliyi və nəticəliliyini yüksəltmək, hesabatlı olmaq, Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası, Beynəlxalq Valyuta Fondu və digər çoxtərəfli inkişaf bankları, inkişaf sahəsində daha çox çəkiddə rol oynayan donorlar, vətəndaş cəmiyyətləri və fondlarla əməkdaşlığı davam etdirmək və dərinləşdirmək niyyətindədir.

Qeyd edək ki, 2008-ci ildə DB böhran şəraitində maliyyə yardımı qaydasında bütün dövr ərzində ən böyük məbləğdə - 59 mlrd. ABŞ dolları ayırmışdır. Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankının ehtiyatda saxlanılan vəsaitinin həcmi 33 mlrd. ABŞ dollarına çataraq təxminən üç dəfə artmışdır. Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyasının kreditləşməsi də ən rekord həddə - 14 mlrd. ABŞ dollarına çatmışdır. Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyasının (BMK) yeni layihələrinin 50%-dən çoxu Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası (BİA) tərəfindən maliyyələşdirilən ölkələrə çatır. İnfrastruktur – iqtisadi artımın bərpa edilməsi və yeni iş yerlərinin yaradılması üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən sektorlara maliyyə köməyinin həcmi 21 mlrd. ABŞ dollarına çatmışdır. Əhalinin sosial təminatı sistemində kömək üçün və əhalinin ən zəif qruplarına böhranın təsirini yumşaltmaq iqtidarında olan digər sosial müdafiə proqramlarına ayrılmış vəsaitlərin məbləği 4,5 mlrd. ABŞ dollarına qədər artmışdır [6].

BMK-sı öz güclü innovasiya potensialını resursların mobilləşdirilməsi üzrə imkanlarını birləşdirməklə istifadə edir; o bankların kapitallaşdırılması, ticarətin maliyyələşdirilməsi, infrastrukturun və mikromaliyyələşdirmənin inkişafı sahəsində yeni təşəbbüslərin həyata keçirilməsinə başlamışdır. 2009-cu maliyyə ilində Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankının (BYİB) ehtiyat vəsaitlərinin həcmi rekord səviyyəyə - 40 mlrd. ABŞ dollarına çatmışdır. BYİB-nin borcuna tələbat bu gün 100 mlrd. ABŞ dollarını ötüb keçmişdir. BİA-dan maliyyə resursları alan dövlətlər üçün böyük maliyyə tələbi defisiti qorxusu var. Qiymətləndirmələrə görə, yoxsul ölkələrdə səhiyyə, təhsil, sosial müdafiə və infrastruktur üçün riskə meyilli dövlət xərclərinin ödənməsi üçün tələb olunan maliyyə tələbi kəsiri 11,6 mlrd. ABŞ dolları təşkil edir. İnkişaf etmiş ölkələrin büdcə imkanları məhduddur.

BVF qlobal maliyyə böhranının aradan qaldırılması istiqamətində fəaliyyətini davam etdirir. O qlobal maliyyə böhranı şəraitində qlobal sistemli risklərin idarə edilməsi metodlarına yenidən baxılmasını təkid edir. Fond aparılan təhlil nəticəsində üç müxtəlif səviyyədə uyğunsuzluq olduğunu göstərir:

- maliyyə tənzimləyici orqanlar riskin yüksək mərkəzləşdirilməsinin və maliyyə innovasiyalarının sürətli artımına səbəb olan qənaətbəxş olmayan stimulların aşkara çıxarılmasında aciz olmuş;

- bu siyasəti işləyib hazırlayanlar maliyyə sistemi və mənzil bazarında sistemli risklərin artmasına səbəb olan artan makroiqtisadi disbalansların hesabını nəzərə almamış;

- beynəlxalq maliyyə təşkilatları beynəlxalq səviyyədə aktiv əməkdaşlıq təşkil edə bilməmiş [2].

Tədqiqatlar zamanı müəyyən olunan beş mühüm çatışmazlığı aradan qaldırmaq lazımdır. Birincisi, tənzimləmənin perimetri və yaxud sferasını genişləndirmək lazımdır və bütövlükdə iqtisadiyyat üçün risklər yaradan bütün fəaliyyət növlərini iş salmaq lazımdır. İkincisi, bazar intizamını möhkəmləndirmək lazımdır. Üçüncüsü, tənzimləmə və mühasibat uçotunda dövriliyi minimuma endirmək lazımdır. Dördüncüsü, informasiyalarda boşluqları doldurmaq lazımdır. Beşincisi, mərkəzi banklar sistemli olaraq likvidliyin verilməsi üçün öz bazalarını möhkəmləndirməlidirlər. BVF mühüm iqtisadi faktorlardan biri kimi kredit qoyuluşlarında kommersiya banklarının fəallıq nümayiş etdirməsini yüksək qiymətləndirir. Ümumiyyətlə, fond ölkəmizdə bankların fəaliyyəti üçün sağlam iqtisadi mühitin olmasını təqdir edir. Bankın qənaətinə görə, respublikamızın bank sektorunda qeydə alınan göstəricilər dünyanın aparıcı ölkələrinin bank sektoru üzrə orta göstəricilərindən bir neçə dəfə yüksəkdir. Bu isə respublikamızın bank və maliyyə sisteminin sabit olmasını göstərir, eyni zamanda bankların likvid fəaliyyətini təsdiqləyir.

Elmi yeniliyi: beynəlxalq maliyyə-kredit təşkilatlarının dünyada böhran hadisələrinin tənzimlənməsi və qloballaşmanın mənfəətli nəticələri ilə mübarizə aparmaq üçün öz resurslarından effektiv istifadə edə bilməsi həmin islahatların son məqsədi olmalıdır. Beynəlxalq maliyyə-kredit təşkilatlarının aktivliyinin hiss olunacaq dərəcədə yüksəlməsi, eyni zamanda onların ümumi sayının xeyli dərəcədə artması müasir beynəlxalq inkişafın diqqəti cəlb edən fenomenlərindən biridir. Ona görə də beynəlxalq valyuta-kredit və maliyyə münasibətlərinin fəaliyyəti ilə əlaqədar olan münasibətlərin tənzimlənməsinə yönəldilən dövlətin və beynəlxalq təşkilatların fəaliyyətinin öyrənilməsinə ehtiyac duyulur.

Tətbiqi əhəmiyyəti: məqalədə müasir dövrdə qlobal maliyyə böhranları, onları doğuran səbəblər və onun aradan qaldırılmasında qarşıya çıxan problemlər öyrənilmişdir. Qlobal maliyyə-iqtisadi böhranların aradan qaldırılmasında beynəlxalq maliyyə-kredit təşkilatlarının rolu araşdırılmışdır. Qlobal maliyyə-iqtisadi böhranların aradan qaldırılması istiqamətində beynəlxalq maliyyə-kredit təşkilatlarının tövsiyələrindən bütün dünya ölkələri faydalana bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının Bəyanatı. 21.12.2015.
2. Kərimov C.Ə. və b. Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar. Bakı: Nurlan, 2008, 213 s.
3. Məmmədov M.Q. Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar. Bakı: CBC, 2008, 246 s.
4. Zeynalov V.Z. Maliyyə böhranı: tarix, nəzəriyyə və antiböhran siyasət. Bakı: Azərnaşr, 2012, 176 s.
5. Borodulina L.P., Kudryaşova İ.A., Yurqa V.A. Beynəlxalq iqtisadi təşkilatlar. Rus dilindən tərcümə. Bakı: İqtisad Universiteti, 2008, 435 s.
6. www.economy.gov.az

РЕЗЮМЕ

РОЛЬ МЕЖДУНАРОДНЫХ ФИНАНСОВО-КРЕДИТНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В РЕШЕНИИ ГЛОБАЛЬНОГО ФИНАНСОВОГО КРИЗИСА

Махмудова Л.Ф., Османов И.О., Абдуллаева Е.Т.

Ключевые слова: *глобальный финансовый кризис, международные финансово-кредитные организации, Всемирный банк, Международный валютный фонд, банк, кредит, валюта, инвестиция*

В современных условиях с научно-практической точки зрения изучение глобальных финансовых кризисов является актуальной проблемой. Исследованные ее особенности, причины и формы проявлений позволят разработать соответствующие антикризисные меры и уменьшить их отрицательные социально-экономические последствия. Задача статьи – изучение роли международных финансово-кредитных организаций в этом направлении.

SUMMARY

THE ROLE OF INTERNATIONAL FINANCIAL AND CREDIT INSTITUTIONS IN THE SETTLEMENT OF GLOBAL FINANCIAL CRISIS

Mahmudova L.F., Osmanov I.O., Abdullayeva E.T.

Keywords: *global financial crisis, the international financial and credit organizations, the World Bank, International Monetary Fund, bank, credit, currency, investment*

In modern conditions of scientific and practical point of view global financial crisis is an urgent problem. Research of its characteristics, causes and forms of expressions will call to develop appropriate anti-crisis measures and reduce their negative social and economic consequences. In the article the role of international financial organizations in this direction is studied.

Daxilolma tarixi: İlkin variant 04.10.2016
Son variant